

Ratolesti podpory zdraví ve školách ČR

Informační příloha

duben 2006

PRŮVODCE VÝCHOVOU KE ZDRAVÍ

Seriál - část 8.

Seriál vychází od září v příloze Ratolesti v každém čísle Učitelských listů 2005-06

V sedmém pokračování seriálu jsme přinesli první část informací věnovaných tvorbě učebních osnov Tělesné výchovy ve školních vzdělávacích programech základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií. Upozornili jsme i na možnost využití textu pro tvorbu učebních osnov Tělesné výchovy na čtyřletých gymnáziích.

V úvodu jsme se zmínili o některých skutečnostech, které ovlivňují náš pohled na tvorbu učebních osnov Tělesné výchovy. Většina textu byla věnována samotné tvorbě učebních osnov – vymezení názvu vyučovacího předmětu a charakteristice vyučovacího předmětu. Na příkladech jsme přiblížili především vhodný způsob zpracování obsahového, časového a organizačního vymezení Tělesné výchovy i formulování výchovných a vzdělávacích strategií tohoto vyučovacího předmětu. Součástí textu bylo i upozornění na některé chybné způsoby zpracování jednotlivých částí Charakteristiky učebních osnov TV v dosavadních školních vzdělávacích programech (ŠVP), aby se učitelé z ostatních škol vyvarovali stejných chyb.

Dnešní část seriálu je přímým pokračováním předchozího dílu a je věnována rozpracování vzdělávacího obsahu oboru Tělesná výchova z RVP ZV do učebních osnov vyučovacího předmětu TV ve ŠVP.

Rozpracování vzdělávacího obsahu v učebních osnovách Tělesné výchovy v ŠVP

Když začínáme rozpracovávat do učebních osnov Tělesné výchovy vzdělávací obsah (podobně jako do jiných vyučovacích předmětů), klademe si zákonitě řadu otázek, např.:

- Co všechno musí (může) být obsahem této části učebních osnov?
- Jak jednotlivé části vzdělávacího obsahu zpracovat, jakou mají mít jazykovou a formální podobu, jak budou propojeny?
- Jak budou učební osnovy strukturovány, aby nebyly formální a měly pro nás praktický smysl?
- Jak poznáme, že jsme napsali učební osnovy dobře?
- Čím začneme?

Pokusme se společně na omezené ploše tohoto pokračování odpovědět na dané otázky. Další širší vymezení problematiky s praktickými příklady můžete postupně hledat na vzdělávacím portálu www.rvp.cz.

Poznámka – stejně jako v minulé části seriálu budou v šedých sloupcích uvedeny vhodné příklady a v rámečcích chyby, které se v dosavadních ŠVP vyskytují nejčastěji.

Co všechno musí (může) být obsahem učebních osnov Tělesné výchovy?

Jak jednotlivé části vzdělávacího obsahu zpracovat, jakou mají mít jazykovou a formální podobu, jak budou propojeny?

Vzdělávací obsah každého vyučovacího předmětu (tedy i Tělesné výchovy) má podle struktury ŠVP obsahovat **distribuci**

a rozpracování očekávaných výstupů z RVP ZV do ročníků, případně do delších časových úseků. Co je myšleno distribucí? Každý z očekávaných výstupů formulovaný v RVP ZV ve vzdělávacím oboru Tělesná výchova pro 1. stupeň (3. a 5. ročník – 5 + 10 výstupů; 2 + 3 výstupy ZdrTV) i pro 2. stupeň (9. ročník – 14 výstupů + 3 výstupy ZdrTV) musí být v učebních osnovách odpovídajícího vyučovacího předmětu ŠVP obsažen.

Rozpracování pak znamená, že daný očekávaný výstup z RVP ZV je konkretizován pro jednotlivé ročníky, případně delší časové úseky (jsou vytvořeny „díličí“ nebo „školní“ výstupy). Jejich osvojením se žák postupně dostává ke zvládnutí očekávaných výstupů a v souhrnu všech vyučovacích předmětů k získání klíčových kompetencí.

Příklad rozpracování očekávaného výstupu do ročníků

očekávaný výstup – 1. období

➤ **reaguje na základní pokyny a povely k osvojované činnosti a její organizaci**

díličí výstup pro 1. ročník

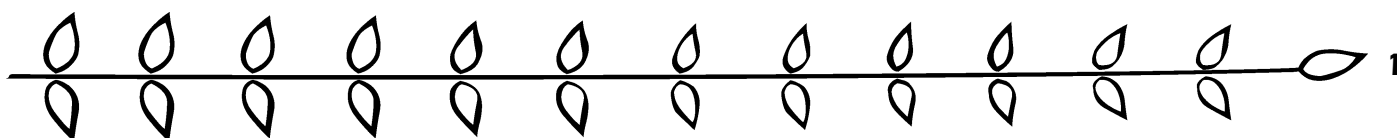
➤ *reaguje samostatně nebo za pomoci učitele na nejčastěji užívané pokyny a povely*

díličí výstup pro 2. ročník

➤ *reaguje na všechny základní osvojované pokyny a povely, ptá se na význam pokynů a povelů, kterým přesně nerozumí*

díličí výstup pro 3. ročník

➤ *reaguje na základní pokyny a povely a prováděnou činnost spojuje především s pravidly bezpečnosti*

Příklad rozpracování očekávaného výstupu do období

Očekávaný výstup – 2. stupeň

➤ **posoudí provedení osvojované pohybové činnosti, označí zjevné nedostatky a jejich možné příčiny**

dílčí výstup pro 3. ročník

➤ **označí zdařilý a zcela nepodařený pohybový projev (výkon), vyjádří, co se mu v provedení líbilo (nelíbilo) a proč**

dílčí výstup pro 5. ročník

➤ **označí dobré a špatné provedení osvojované pohybové činnosti, označí zjevné nedostatky, zaznamená je v průběhu delšího času (např. počet pokazených příhrávek)**

dílčí výstup pro 7. ročník

➤ **posoudí provedení osvojované pohybové činnosti, označí zjevné nedostatky a jejich možné příčiny, názor za pomoci učitele upřesní**

dílčí výstup pro 9. ročník

➤ **posoudí provedení osvojované pohybové činnosti, označí zjevné nedostatky u často opakovaných činností a jejich možné příčiny (např. krátký skok – zkrácení kroků před odrazem „zadrobení“; nezdařená smeč – úder pokrčenou paží)**

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP u rozpracování očekávaných výstupů

- Jsou převzaty jen očekávané výstupy z RVP ZV, učitelé se vůbec nepokusí o jejich konkretizaci pro jednotlivé ročníky nebo období. *Poznámka: RVP ZV takový postup umožňuje, ale svědčí to o malé snaze vymezit si postupné výstupy (dílčí výsledky vzdělávání) a následně hledat vhodná kritéria hodnocení žáků.*
- Výstupy jsou sice zařazeny do ročníků, ale ve stále stejné podobě. Jako by žáci prvního i pátého, šestého i devátého ročníku měli umět totéž. Není vlastně patrný žádný posun ve výsledcích vzdělávání.
- Některé výstupy (ať už v převzaté či rozpracované podobě) zcela chybějí nebo chybí jejich podstatná část.
- Jsou volena uvozovací slovesa, která nevyjadřují výsledek procesu učení. Např. „osvojuje si povely“ neříká nic o tom, zda už je umí, zda je schopen na ně reagovat, používat je atd. V tomto případě by měla být volena např. slovesa – reaguje správně na základní povely; používá v diskusi správné názvy poloh a cviků; zacvičí jednoduchou sestavu podle slovního popisu atd.
- Pokud je integrována část vzdělávacího obsahu z jiného vzdělávacího oboru (např. z VkJ), nejsou zařazeny odpovídající výstupy nebo není provedeno propojení s výstupy TV.
- Nereaguje se na očekávané výstupy tematického okruhu Zdravotní tělesná výchova.

Dále musí učební osnovy obsahovat **výběr a rozpracování učiva z RVP ZV do ročníků, případně do delších časových úseků** ve vazbě na očekávané výstupy. Výběr znamená, že je z učiva RVP ZV vybráno k naplnění daného výstupu nejvhodnější učivo konkrétního tématu. Rozpracování představuje konkretizaci učiva, které je v jednotlivých ročnících využíváno pro dosahování vymezených výstupů.

Příklad rozpracování učiva do ročníků

Dílčí výstup – 1. období

➤ **zvládá skok do dálky z krátkého rozběhu odrazem z 50cm pásma**

učivo pro 1. ročník

➤ **skok do dálky z místa odrazem snožmo; skok do dálky z chůze odrazem z odrazové i neodrazové nohy**

učivo pro 2. ročník

➤ **skok do dálky z krátkého rozběhu (3 dvojkroky) odrazem**

z 50cm pásma

dílčí výstup pro 3. ročník

➤ **skok do dálky z krátkého rozběhu (3-4 dvojkroky) odrazem z 50cm pásma (postupné zrychlování rozběhu)**

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP u rozpracování učiva

- Učivo je vymezeno velmi obecně, v podstatě stručněji než v RVP ZV, často jen na úrovni názvů sportů – házená, kopaná, basketbal atd. Není zřejmé, co je žákům konkrétně nabízeno, v jaké posloupnosti, objemu atd.
- Učivo je vymezeno příliš široce, evidentně není zvládnutelné všemi žáky. Učitelé si neuvědomují, že pokud učivo nerozčlení na základní a rozšiřující nebo je neopatří poznámkami, které upřesňují výběr a zadávání učiva žákům různé úrovně, je veškeré učivo vymezené v učebních osnovách povinné pro všechny žáky.
- Vymezené učivo nekoresponduje s výstupem, respektive k danému výstupu není vymezeno žádné učivo.
- Učivo se zbytečně opakuje v každém ročníku, i když je prováděno v konečně osvojené podobě – nezvyšuje se jeho náročnost, neprovádí se v obměnách či variantách (např. kotoul vpřed ve všech ročnících 1. někdy i 2. stupně). Stačí uvádět jen učivo nové a využít dříve osvojovaného učiva umožnit na základě poznámky o opakování (využívání) učiva z nižších ročníků.
- Chybí mechanismy, které umožňují nabízet nadaným žákům učivo vyššího ročníku nebo žákům „slabším“ nenabízet veškeré učivo daného ročníku.
- Učivo je formulováno jinak než výčet činností, cviků, postupů (např. místo „odbití obouruč spodem“ „zvládnutí odbití obouruč spodem“, což je spíše cíl).
- Není vymezeno učivo integrovaného vzdělávacího oboru či jeho části.

Pro vztah mezi rozpracovanými očekávanými výstupy a učivem platí: pokud jsou výstupy rozpracovány do ročníků, je možné (pokud to vyhovuje) vymezit učivo i pro delší časové úseky, pokud jsou výstupy rozpracovány do období, je potřebné rozpracovat učivo do ročníků.

V neposlední řadě mají být součástí vzdělávacího obsahu učebních osnov **průřezová témata – výběr tematických okruhů s konkretizací námětů a činností v ročnících**. Výběr znamená, že do vzdělávacího obsahu zařadíme tematické okruhy těch průřezových témat (PT), která mají nějakou jasnou souvislost se vzděláváním v Tělesné výchově a jsou přínosné pro utváření postojů a hodnotové orientace žáků. *Poznámka: výběr musí být v souladu s výběrem PT v kapitole Charakteristika ŠVP.* Konkretizace znamená, že se v rozpracování vzdělávacího obsahu objeví odkaz na konkrétní průřezové téma a tematický okruh tohoto tématu. Případně je zařazen konkrétní námět daného tematického okruhu, a to na místě, kde daná problematika koresponduje s výstupy a s učivem TV.

Příklad k mediální výchově zmiňované v předchozím dílu seriálu

4. ročník

Dílčí výstup

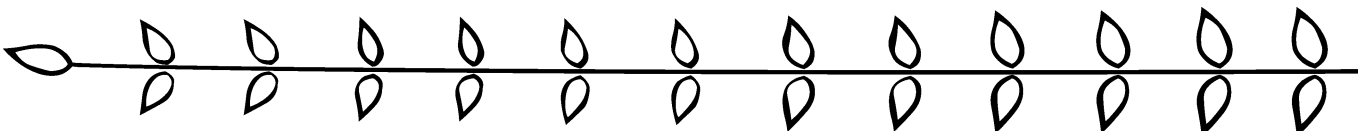
- aktivně se zapojí do přípravy, propagace a vyhodnocení přeboru tříd 3. a 4. ročníků v plavání

Učivo

- organizace a propagace závodů a jejich výsledků;
- tvorba mediálního sdělení pro školní časopis

Průřezová témata, přesahy, vazby, poznámky

Mediální výchova – tvorba mediálního sdělení; s přesahem do ČJ – vlastní tvořivé psaní

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP při začleňování průřezových témat

- Je uveden jen název PT, ale už ne tematického okruhu.
- Začleněné průřezové téma neodpovídá vymezení v kapitole Charakteristika ŠVP, případně v Charakteristice učebních osnov TV.
- Není využita možnost začlenit problematiku PT, která s TV evidentně úzce souvisí (OSV, EV, MV i další).

Velmi vhodné je uplatnit v učebních osnovách i **mezipředmětové souvislosti a další poznámky upřesňující realizaci vzdělávacího obsahu**. Mezipředmětové souvislosti by měly konkretizovat vztah mezi TV a jinými vyučovacími předměty (tématy, výstupy, učivem). Odkazy typu Př (myšleno Přírodopis), nebo Z5 (myšleno Zeměpis v 5. ročníku) jsou formální a mnohdy i nejasné – proč je odkaz právě na daném místě, k čemu směřuje, na jakou vazbu má upozornit.

Poznámkami se pak myslí jakýkoli upřesňující text, který vyjasňuje záměr autorů učebních osnov.

Příklad vymezení mezipředmětové vazby

Díličí výstup	Učivo	PT, přesahy, vazby, poznámky
- aktivně vstupuje do organizace svého pohybového režimu	- význam pohybu pro zdraví	Přírodopis 7. ročník – životní styl, pozitivní a negativní dopad na zdraví člověka

Příklad poznámky

Díličí výstup	Učivo	PT, přesahy, vazby, poznámky
- aplikuje základní oblouk v plynulé jízdě na mírném svahu	- navazované základní oblouky; jízda v brankách	V případě příznivých klimatických podmínek se kromě kurzu zařazuje i soustředěná výuka v místě školy.

Jak budou učební osnovy strukturovány, aby nebyly formální a měly pro nás praktický smysl?

Úvahy o struktuře učebních osnov, jsou úvahami o praktické využitelnosti dokumentu. Proč se vůbec učební osnovy tvoří? Aby mohl někdo zkontrolovat, co učíme? Ne, to je až to poslední.

Učební osnovy v pojetí školních vzdělávacích programů jsou jakýmsi „otiskem“ našeho uvažování o tom: co by si měl žák ve školní TV osvojit (v nejširším slova smyslu), v jakých krocích toto osvojování bude postupovat; kde, na jakém učivu a jakým způsobem bude osvojování probíhat; jak budeme postupovat vůči pohybově nadaným i nenadaným; co je společné ve snaze učitelů TV se snahami ostatních učitelů; jak poznáme, že si žák osvojil požadovaný výstup.

Stěžejní pro strukturu učebních osnov v části vzdělávacího obsahu jsou úvahy o rozpracování očekávaných výstupů i učiva v ročnících a o volbě základních témat vyučovacích předmětů.

Pokud zvolíme jako stěžejní pro členění vzdělávacího obsahu ročník, pak zpracováváme zvláště vše, co patří do daného ročníku. Pokud je základním stavebním kamenem výstup, pak je ročník spíše doprovodným údajem.

Příklad, kdy je nadřazen ročník

1. ročník	Učivo	PT, přesahy, vazby ..
Vstupy	-	-
-	-	-
-	-	-
2. ročník	Učivo	PT, přesahy, vazby ..
Výstupy	-	-
-	-	-
-	-	-
3. ročník	-	-

Příklad, kdy je nadřazen výstup

Výstup RVP ZV	rozprac. výstup 6.r.	rozprac. výstup 7.r.	rozprac. výstup 8.r.	rozprac. výstup 9.r.
-	-	-	-	-
učivo	učivo k výstupu pro 6.r.	učivo k výstupu pro 7.r.	učivo k výstupu pro 8.r.	učivo k výstupu pro 9.r.
-	-	-	-	-
PT, vazby, poznámky	pro 6.r.	pro 7.r.	pro 8.r.	pro 9.r.
-	-	-	-	-

Dalším významným prvkem pro rozpracování vzdělávacího obsahu TV je volba tematických okruhů a jejich řazení.

Vzdělávací obor Tělesná výchova v RVP ZV je členěn do čtyř tematických okruhů – 1. Činnosti ovlivňující zdraví, 2. Činnosti ovlivňující úroveň pohybových dovedností, 3. Činnosti podporující pohybové učení a 4. Zdravotní tělesná výchova.

V dosavadních školních vzdělávacích programech nacházíme v podstatě **dvě základní varianty** řazení tematických okruhů.

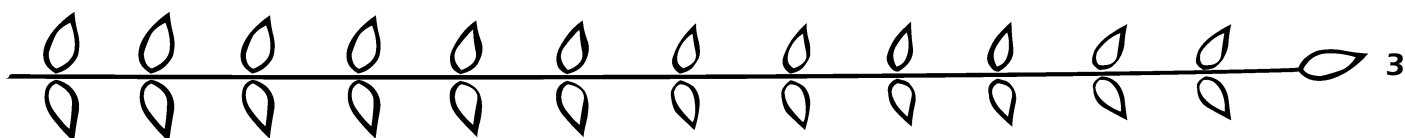
První varianta, která je nejčastější, vymezuje vzdělávací obsah ve shodě s RVP ZV, tj. nejprve rozpracovává výstupy a učivo z 1. tematického okruhu, pak ze 2., ze 3. a ze 4., případně řadí tematické okruhy v pořadí 1., 3., 2. a 4. nebo 4. tematický okruh začleňuje do okruhu 1. Výhoda je v tom, že výstupy a učivo obsažené v tématech 1, 3 a 4, které prolínají veškerou TV, jsou řešena souhrnně, aniž by se musela opakovat u každého „sportu“ či „disciplíny“. U tematického okruhu 2. jsou pak případně jen odkazy na specifika (upřesnění), uplatňovaná v jednotlivých „sportech“. Např. otázka bezpečnosti a první pomoci je rozpracována v 1. tematickém okruhu, ale u lyžování je odkaz na první pomoc v nestandardních podmínkách, u sebeobrany odkaz na právní stránku obranných činností a propojení s výchovou k občanství - problematikou právního jednání občanů, u gymnastiky je doplněna záchranu a dopomoc atd.

Druhá varianta dává přednost členění podle sportů (atletika, gymnastika, sportovní hry, plavání atd.) a předřazuje je před obecnými společnými činnostmi nebo se snaží o jejich propojení.

Výhodou této varianty je skutečné propojování procesu osvojování pohybových dovedností s problematikou zdraví, jednáním žáků v procesu učení, s organizací výuky atd. Vychází ze skutečného komplexního promyšlení vyučovacích procesů a jeho realizace. Nevýhodou této varianty je právě výše zmíněné opakování některých obecných či společných činností, které se opakují ve všech sportech. Zatím se v pojetí současných ŠVP jeví tato varianta jako náročnější a sklouzává k určitým formálnostem.

Jako vhodnější se zatím jeví první varianta, ale neznamená to, že i po linii „sportů“ nelze dojít k velmi dobrému modelu komplexně řešených učebních osnov.

Nejčastější chybou ve struktuře a rozpracování vzdělávacího obsahu je opomenutí tématu Zdravotní tělesná výchova.

Struktura vzdělávacího obsahu v učebních osnovách úzce souvisí s formou zpracování. Většina škol rozpracovává vzdělávací obsah do tabulek, kde mají jednotlivé sloupce či řádky svá záhlaví (označení). Zde se velmi často chybí.

Příklady označení jednotlivých sloupců a jejich odpovídajícího obsahu

Očekávané výstupy	Očekávané výstupy školy; Rozpracované výstupy; Dílčí výstupy; Výstupy školy atd.	Učivo z RVP ZV	Učivo; Učivo TV; Rozpracované učivo atd.	Průřezová témata, vazby, kontexty, poznámky – a další varianty tohoto názvu
Toto označení sloupce znamená, že se v něm objevují výstupy z RVP ZV v přesném znění (citaci).	Tyto a podobné názvy je vhodné využívat pro skutečně rozpracované výstupy na úrovni učebních osnov TV.	Objevuje se u některých škol, které chtějí ukázat, jak rozpracovávají učivo. Pod tímto názvem by opět mělo být pouze učivo přesně převzaté (citované) z RVP ZV.	Tyto a podobné názvy je vhodné využívat pro skutečně rozpracované učivo na úrovni učebních osnov TV.	Zde by se mělo objevovat zařazení PT a další doprovodné informace. Při větším počtu těchto informací nebo při zařazení dalších kategorií (např. kritéria hodnocení), je vhodné vytvořit další sloupec(ce).

Jak poznáme, že jsme napsali učební osnovy dobře?

Takovou otázku si jistě budou klást všichni učitelé. Kritérií a možností je jistě řada. Některou zpětnou vazbu můžeme dostat prakticky okamžitě (názor koordinátora školy, názory kolegů na srozumitelnost textu, jeho logické uspořádání, úplnost, potřebné vazby atd.), můžeme porovnávat s učebními osnovami učitelů jiných škol, srovnávat s příklady na vzdělávacím portálu apod.).

Skutečnou kvalitu učebních osnov však poznáme až při práci s nimi. Jak nás povedou, jak nám budou navozovat činnosti, situace, metody, způsoby hodnocení atd. Kritériem může být i počet a rozsah úprav, které budeme do učebních osnov nuceni dělat. I když tady jde o kritérium velmi relativní. Nesmíme si představovat, že se nám podaří napsat učební osnovy naprosto dokonale a jednou provždy. Spíše naopak, neustálá práce s nimi a potřeba je vylepšovat může být znamením o našem vzhledu do problematiky, o potřebě uplatňovat další zkušenosti, hledat nové možnosti uspořádání či doplnění učebních osnov pro jejich lepší a efektivnější využití.

Čím začneme?

To je otázka, na kterou jsme měli možná odpovědět v úvodu, ale je také pravda, že naznačený postup lépe pochopíme se znalostí předchozích informací týkajících se různých požadavků na tvorbu učebních osnov i problémů spojených s touto tvorbou.

Vratme se tedy kousek zpět do předchozího dílu a naznačme si možný časový sled tvorby učebních osnov.

Činnosti na úrovni školy

Činnosti na úrovni vyučovacího předmětu

1. krok

Ujasnit si obsah klíčových kompetencí (KK); „rozbalení KK“ – co si představí pod jednotlivými kompetencemi, pro konkrétní věk žáků (alespoň na úrovni 5. ročníku)

Co znamenají jednotlivé části kompetencí pro TV – co z obsahu TV a v jaké podobě směřuje k utváření KK

2. – 3. krok

Ujasnit si propojenost vzdělávacích obsahů jednotlivých vzdělávacích oborů (např. 1. i 2. stupněm) – co je společné, kde se obsahy doplňují, co je nadbytečné atd.

Možnost integrace TV s jinými obory (jejich částmi); možnost tvorby projektů,

Diskutovat o průřezových tématech (PT), jejich poznání; rozhodování o zařazení PT do vzdělávacího obsahu

Komplexní představa o realizaci PT v Tělesné výchově

4. krok (ale může i předcházet krokům 1. a 2. v rámci analýzy školy).

Ujasnit si rozsah a kvalitu materiálních, prostorových, personálních, vzdělávacích podmínek; dopad na zaměření školy

Odraz v koncepci TV; s čím můžeme počítat z hlediska obsahu, rozsahu, forem (kurzy, projekty) atd.

5. krok

Diskuse nad výchovnými a vzdělávacími strategiemi školy (VVS) na základě KK a cílů základního vzdělávání

Podoba VVS v TV výchově na základě VVS školy, cílového zaměření předmětu a očekávaných výstupů předmětu; první úvahy o metodách výuky v TV, o hodnocení žáků atd.

6. krok

První návrh učebního plánu

Konkretizace charakteristiky vyučovacího předmětu

7. krok

Rozpracování očekávaných výstupů v TV

8. krok

Volba struktury učebních osnov – distribuce rozpracovaných očekávaných výstupů přiřazení učiva, začlenění PT

9. krok

Doplnění poznámek a dalšího prováděcího aparátu do UO

10. krok

Definitivní upřesnění učebního plánu a výběru PT na úrovni školy

Jistě by se dalo o tvorbě učebních osnov říci mnohé další, ale zde už je spíše prostor pro vaše úvahy, diskuse tvůrčí pokusy.

Seriál bude v příštích dvou číslech dokončen.

Autorem této části je PaedDr. Jan Tupý. Případné dotazy na adresu tupy@vuppraha.cz.

